

SANAT

TÜRKİYE'DE ÖZEL TİYATROLARA DEVLET YARDIMI: AMPİRİK BİR ANALİZ

Prof. Dr. Sacit Hadi AKDEDE*
Doç. Dr. Şansel ÖZPINAR**

Özet: Kültüre ve sanata yönelik üretimin, ilgi ve talebin artmasında devletin rolünün ne olması gerektiğine ilişkin tartışmalar giderek önem kazanmaktadır. Bir sanat formu olarak tiyatronun Türkiye gibi devlet eliyle de sunumunun yapıldığı ülkelerde özel tiyatrolara verilen destekler, günümüzde önemini artıran ve gelecekte daha da önem kazanacak olan kültür sektörünün gelişimi açısından büyük öneme sahiptir.

Bu çalışmada, Türkiye'de özel tiyatrolara yapılan devlet yardımlarına ilişkin 2000'li yıllar için genel bir değerlendirme yapılmıştır. Konu ele alınırken, Devlet Tiyatroları (DT) ve özel tiyatroların karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmesine önem verilmiştir. Bu karşılaştırmada; "oyun sayıları", "temsil ve seyirci sayıları" gibi istatistikler kullanılmıştır. Çalışmada Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün özel tiyatrolara yaptığı yardımlara ilişkin veriler kullanılarak, yardım miktarlarını etkileyen faktörlerin neler olabileceğini belirlemeye yönelik regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucunda, Türkiye'de özel tiyatroların hem seyircilerini hem de temsil sayılarını oransal olarak artırmış olmalarına karşın, devletten aldıkları mali destek veya sübvansiyon miktarını artıramadıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Tiyatroları, Özel Tiyatrolar, Devlet Desteği, Kültür ve Sanat Ekonomisi, Türkiye.

Geliş Tarihi: 12.06.2020 Kabul Tarihi: 09.02.2021 Makale Türü: Araştırma Makalesi

*İzmir Bakırçay Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, sacithadi.akdede@bakircay.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7220-9220

**Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Maliye Bölümü, saldemir@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2037-1768

STATE SUBSIDY TO PRIVATE THEATERS IN TURKEY: AN EMPIRICAL ANALYSIS

Prof. Dr. Sacit Hadi AKDEDE*
Assos. Prof. Şansel ÖZPINAR**

Abstract: The debates about the role of governments or states to increase the production, interest and demand for culture and art have been getting important. Subsidies to private theatres, as an art form which is produced and subsidized by governments in countries like Turkey, are important for the development of cultural sector which is already important and will be more important in the future.

This paper makes an overall assessment of government subsidies to private theatre in the 2000s. Turkish State Theatres (DT) and private theaters were analyzed comparatively in terms of number of plays, performances, and trends in the audience. In order to determine the factors that affect the amount of subsidies, a regression analysis is conducted by using the data on the subsidies provided by the General Directorate of Fine Arts to private theaters. As a result of the analysis, it was concluded that although private theaters increased both the audience and the number of performances proportionally, they could not increase their share of subsidy from the state.

Keywords: State Theatres, Private Theatres, Government Subsidy, Economics of Art and Culture, Turkey.

Received Date: 12.06.2020 Accepted Date: 09.02.2021 Article Types: Research Article

*İzmir Bakırçay University Faculty of Economics and Administrative Sciences, sacithadi.akdede@bakircay.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7220-9220

**Aydın Adnan Menderes University Nazilli FEAS Department of Finance, saldemir@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2037-1768

1. GİRİŞ

Özel tiyatrolara devlet yardımı, hemen hemen her ülkede gündemde olan bir kültür politikası sorunudur. Dünyanın birçok ülkesinde tiyatro seyircisi sayısının artırılması ülkelerin kültür politikası amaçları arasında yer almaktadır. Bu amaç çerçevesinde, bir ülkede özel tiyatroların desteklenmesi konusu büyük öneme sahiptir. Tiyatroların neden mali desteğe ihtiyaç duydukları konusu “maliyet hastalığı” kavramıyla Baumol ve Bowen (1965, 1966) tarafından açıklanmıştır. Devlet tiyatrolarının amaçlarının çok büyük bir kısmı özel tiyatrolar tarafından da gerçekleştirilebilir. Hatta özel tiyatrolar, kültürel çeşitliliği bazen daha iyi sağlayabilirler. Çünkü devlet tiyatroları, Türkiye gibi politik kutuplaşmaların çok yüksek olduğu ülkelerde birçok politik oyunu repertuarına alamaz ve oynayamazlar. Dolayısıyla kültürel çeşitliliği ve tiyatro seyircisi sayısının artırılmasını sağlaması bakımından özel tiyatrolar ve devlet tiyatroları yarattıkları talep dışsallıkları açısından birbirlerinin tamamlayıcısıdır.

Özel tiyatrolar, sektör olarak dünyanın birçok ülkesinde tekelleşmemiş tekil tiyatrolar olarak faaliyet göstermektedirler. Bütün tiyatro seyirci kitlesi içinde ancak kendilerine göre yarattıkları potansiyele hitap etmektedirler. Bu bakımdan özel tiyatroların artması sektörün mutlaka kapitalistleşeceği anlamına gelmemektedir. Tiyatro sektörü, medya ve sinema endüstrisi gibi değildir. Medya ve sinema sektörü daha çok endüstrileşmiş, özel sektör ağırlıklı, yaratılan toplam rant ve kârın daha yüksek olduğu bir sektördür. Bu iki sektör, kapitalizmin vitrini olması bakımından da, reklam boyutu yüksek olan sektörlerdir. Tiyatro sektörü alanında, özel tiyatroların artması bazen devletin sanatsal anlamda statükocu, muhafazakâr, kemikleşmiş oyunlarının dışında oyunlar oynanmasına vesile olur.

Bu çalışma, Türkiye’de özel tiyatrolara verilen

devlet yardımlarının istatistiki yöntemlerle değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada ilk olarak tiyatroya devlet desteğinin gerekliliği üzerinde durulmuş, daha sonra ise Türkiye’de özel tiyatrolara verilen devlet yardımları, regresyon analizi ve istatistiki tablolar yoluyla değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümü, analiz sonucunda elde edilen veriler temelinde tartışma ve sonuç kısmına ayrılmıştır.

2. ERDEMLİ MALLAR ÇERÇEVESİNDE TİYATROYA DEVLET DESTEĞİNİN GEREKLİLİĞİ

İktisat literatüründe sanatsal ürünler, “erdemli mal” kavramı çerçevesinde ele alınırlar. Erdemli mallar, özel mal niteliğinde olmakla birlikte yaydıkları pozitif dışsallık nedeniyle üretimi ve tüketimleri özendirilen mallardır. Bu özendirme/teşvik etmenin temel nedeni; erdemli malların üretim ve tüketiminin sadece piyasaya bırakılması halinde yarattıkları pozitif dışsallıkların yeterince algılanamaması temelinde eksik üretim ve tüketime neden olarak kaynak tahsisindeki etkinliği bozucu etkiler yaratılmasının önüne geçmektir.

Cwi (1980), erdemli malları; “var olması gerektiğine inanılan; tüketim ve tahsislerinin piyasaya bırakılmayacak kadar önemli olduğu düşünülen mallar” olarak tanımlamıştır. Erdemli mallar söyleminin kendine özgü güçlü bir normatif değer sistemi vardır ve bu normatif değerler sistemi çerçevesinde bireylerin, belirli mallara erişmesi gerektiği varsayılır (Ali, 2016: 114). İktisadi açıdan erdemli mallar olarak nitelendirilen sanatsal malların, talebi olmasa bile üretimi ve tüketimi özendirilir. Özel sektör, teşvik veya destek verilmediği sürece bu malları üretmeyecektir. Dolayısıyla bu malların sunumu ve tüketimi ya devlet desteği ile sağlanacak ya da devlet eliyle üretilecektir (Akdede, 2014: 58-59).

Erdemli mal ve hizmetlerin sunumuna devletin müdahale etmemesi durumunda “tercih

çarpıklığı” sorunu ortaya çıkabilir. Erdemli mal ve hizmetlerin toplum açısından yüksek düzeyde sosyal faydasının olmasının yanısıra bu mal ve hizmetlerin sunumunun piyasaya bırakılması halinde eksik üretileceği de düşünülmektedir (Zülfüoğlu ve Soydan, 2019: 280).

Klasik sanatların erdemli (merit goods) mal olması, bu sanatların üretimini ve tüketimini artırmak ve korumak için kamu politikalarının sürekliliğini gerektirir. Genellikle yapılan bir varsayım; klasik sanatların, ekonomik büyüme ve zenginleşmeyle birlikte göreceli olarak artması gereken lüks mallar olduğudur. Bununla birlikte, nesiller boyunca sanatı deneyimleme eksikliği nedeniyle bu tür mallar kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Yeni nesillere beğeni kazandırılması konusunda yatırım yapmak veya bilinmeyen beğenileri keşfettirme fırsatını vermek için klasik sanatları sübvansiyon etmek Paretoyu iyileştirmeyi geliştiren bir politika olacaktır (Garboua ve Montmarquette, 2002:4). Kültürel ürünlere yönelik kamusal destek, Pflieger (2013: 5)’in vurguladığı gibi sanatsal yaratımın riskli karakteri açısından da ele alınabilir. Bu bağlamda, yaratıcılık kavramı ile ilişkili olan kültürel ürünler temelde riskli bir üretim sürecine sahiptir. Dolayısıyla kültür sektöründe, ürün ile tüketicinin beğeni arasında herhangi bir fark ortaya çıktığında maliyetlerin karşılanamaması durumu ile her an karşılaşılabilir.

Kültürel sosyoloji ve özellikle de kültürel politika araştırmalarının akademik alanında, tiyatro muhtemelen en çok araştırmaya konu olan sanat formudur. Bu tesadüfi değildir. Çünkü tiyatro, en karmaşık sanat formlarından biri olarak edebiyat (drama), görsel sanatlar (senografi), müzik ve dans dahil olmak üzere diğer bazı sanat formlarını bütünleştirir. Kültürel politika araştırmalarının konusu olarak tiyatro, kamu sübvansiyonlarına olan önemli ihtiyacı nedeniyle daha da önemlidir (Kleppe, 2017:14-15).

Yaratıcı bir kültür alanı olarak tiyatro, toplumsal etkileri bakımından müzeler veya galeriler gibi kültür alanlarından büyük ölçüde farklıdır. Bu farklılık; oynanan oyunların kendisinden daha çok, görüş ve tartışmaları tetikleyen tiyatro prodüksiyonlarının yaratıcı ve çok boyutlu yapısından kaynaklanmaktadır (Galecka ve Smolny, 2019:121).

Çok sayıda farklı nitelikte hedeflerin varlığı nedeniyle genel olarak tiyatronun başarısını ölçmek oldukça güçtür. Seyirci sayısının çok olması, ölçek ekonomilerinin varlığını ve ortalama maliyetlerin azaldığını göstermesi açısından önemlidir. Diğer yandan, çok sayıda performansın ve farklı oyunların oynanıyor olması da kültürel çeşitliliği arttırmak açısından önemlidir (Suominen, 2018:4). Kültür kurumlarının ölçek ekonomilerinden sağladıkları yararların hem teorik modelleme hem de tiyatroların pratik yönetimi üzerinde önemli etkileri vardır. Teorik modelleme açısından ölçek ekonomileri tekeli piyasaları gösterirken; pratik yönetimde ölçek ekonomilerinin varlığı, büyük ölçekli üretimden sağlanacak maliyet tasarruflarının varlığını gösterir (Taalas, 1997:335-336). Bir tiyatrodaki prodüksiyon sayısı bakımından kültürel çeşitlilik, kamu sübvansiyonları ile ilişkilidir. Daha yüksek kamu desteği, tiyatro yapımlarının sayısı ile pozitif ilişkili iken, tiyatro programlarının tekdüzeliği ile negatif ilişkilidir (Suominen, 2018:4).

Hetherington (2015:17)’a göre tiyatro endüstrisi bağlamında “sübvansiyon” kelimesi şu şekilde daha iyi tanımlanabilir: “Serbest piyasadaki işlemler yoluyla seçilmiş belirli kamu mallarının asgari maliyetini karşılamak amacıyla bir kamu kurumu ya da devlet tarafından verilen mali destek”.

Tiyatro prodüksiyonu ve sunumu ile ilgili olarak sübvansiyon tanımlaması, iki ana fikre dayanmaktadır: ilk olarak, kamu yararına sahip

olduğu düşünölen bazı tiyatro eserlerinin, ilgi eksikliği veya maliyetlerinin çok yüksek olması nedeniyle, piyasa talebinin arzı karşılamak için yetersiz olmasıdır. İkincisi, bu sübvansiyon, tiyatrodan yararlanan ancak katılmak için bilet alamayan herkes için devletin katkısını temsil etmelidir (Hetherington, 2015:16). Sahne sanatları kurumlarının artan maliyetleri, kültür ekonomisinde William Baumol ve William Bowen (Baumol & Bowen 1966) tarafından yapılan çalışmadan bu yana temel bir konudur. Buna göre bu tür kurumlar, toplumdaki diğer üretim faaliyetleriyle karşılaştırıldığında sınırlı verimlilik artışına sahiptirler. Genel olarak firmalar, üretim teknolojisi ve organizasyonundaki gelişmeler sayesinde, aynı veya daha az kaynaklarla daha fazla üretim yapabilirler. Bu durum, genel olarak endüstrilerdeki maliyetleri artırmadan ücretlerde bir artışa izin verir. İşgücü piyasasında rekabet edebilmek için sahne sanatları kurumlarının da ücretleri yükseltmesi gerekir. Kısacası, verimlilik iyileştirmeleri olmadan da, bu kurumların maliyetleri zaman içinde mutlaka artmaktadır. Buna Baumol'un "maliyet hastalığı" veya "sahne sanatlarının maliyet hastalığı" denir (Löyland ve Ringstad, 2007:408). Örneğin Last ve Wetzel (2011), 1991/1992 - 2005/2006 sezonları için Alman kamu tiyatrosu sektöründeki verimlilik gelişimini analiz ettikleri çalışmalarında Baumol'un maliyet hastalığı hipotezinin bu sektörde geçerli olup olmadığını ve eğer varsa da bu durumun herhangi bir olumsuz etkisinin olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları, artan ücret oranlarının bir sonucu olarak reel işgücü birim maliyetinde bir artış olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla çalışma bulguları açısından maliyet hastalığı hipotezi doğrulanmıştır. Bununla beraber, tiyatroların çoğunda ölçeye göre artan getiri gözlemlendiği, bu yolla önemli verimlilik kazanımlarının gerçekleştirilebileceği düşünülse de çalışmada, artan işgücü birim maliyeti ve artan ölçek

verimsizliği nedeniyle, örnekleme döneminde ortalama üretkenlikte genel olarak yaklaşık % 8'lik bir azalma görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla sanat kurumlarının devlet tarafından desteklenmesi, bu kurumların varlığını korumaları ve faaliyetlerini sürdürmesi açısından önemlidir.

Gelişmiş ölkelerin çoğunda devlet tiyatrolarından daha fazla özel tiyatrolar vardır ve bu özel tiyatrolar devletten yardım almaktadırlar. Örneğin Almanya'da 145 devlet ve belediye tiyatrosunun yanında 230 büyük profesyonel özel tiyatro, 2000 civarında da küçük özel tiyatro vardır ve bu tiyatrolar da hem belediye hem de devlet desteği almaktadırlar (Zieba, 2009). Büyük tiyatrolara verilen kamu desteği, çoğu Avrupa ölkesine kıyasla Norveç'te oldukça cömerttir. En büyük üç tiyatronun her biri yaklaşık 17 milyon € almaktadır. Yerel desteğe ek olarak, bu kamu desteği, tiyatronun yıllık gelirinin yaklaşık % 80'ini oluşturur. Buna rağmen, gişe gelirleri için 4 milyon euro'dan fazla kazanmaları gerekmektedir. Bu durum ise, Norveç tiyatrolarının izleyici potansiyeli yüksek olan popüler çocuk oyunlarını sahneleme gerekliliğini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla Norveç'te bile verilen cömert desteğe karşın piyasa, sanatsal kararları ve dolayısıyla tiyatronun özerkliğini etkilemektedir (Kleppe, 2016:6-7).

Suominen (2018)'in, Finlandiya verileriyle yaptığı çalışmanın amacı, kamu sübvansiyonlarının tiyatro sektöründeki yüksek payını haklılaştırmak ve bilet fiyatının talep eğrisinde elastik olmayan segmentte olması gerektiğini göstermektir. Souminen (2018), 2007-2011 yılları arasında beş yıllık bir süre boyunca sübvansiyon edilen 58 tiyatroyu kapsamına alan çalışmada, tiyatro performanslarının fiyat esnekliğinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer bir politika aracı olarak sübvansiyon varsa, bu sübvansiyon seyirci sayısı arttıkça artış göstermektedir; daha çok seyirci çeken tiyatrolar daha çok sübvansiyon

edilmiştir (matching grants). Ancak bu artış, orantısız değildir. Suominen (2018), bu nedene dayanarak, daha fazla nüfus nedeniyle potansiyel tiyatro seyircilerinin daha büyük olduğu şehirlerde, kamu sübvansiyonlarının payının düşük olması gerektiğini ifade etmektedir.

Gösteri sanatlarının genel özelliği, maliyetlerin fiyatlardan daha hızlı yükselmesidir. Bunun sonucunda özel tiyatro yöneticileri mümkün olduğunca az risk alma eğilimi içerisine girerler. Seyirciyi toplayabildikleri sürece başarılı olacakları ve devam edeceği kesin olan oyunlar üretirler. Yeni bir oyun sahnelediklerinde ise, bu oyun genellikle düşük maliyetli bir oyundur veya meşhur oyuncuların oynadığı bir komedidir (Council of Europe, 1991:127). Dolayısıyla, finansal riskleri azaltıcı her desteğin oyun çeşitliliğini artırıcı bir potansiyele sahip olduğu ifade edilebilir. Örneğin, O'Hagan ve Neligan (2005), 1996/97- 1998/99 sezonları için kesitsel regresyon analizi kullanarak finansal ve sosyo-ekonomik faktörlerin İngiltere'de hibe destekli, kâr amacı gütmeyen tiyatro sektörünün repertuar kararları üzerindeki etkisini incelemiştir. Ampirik sonuçlar, kamu sübvansiyonunun, bir tiyatronun büyüklüğünün ve konumunun yanı sıra, geleneksel repertuar kararlarını etkilediğini de göstermektedir. Çalışmanın bulguları göstermektedir ki, devlet sübvansiyonu ne kadar yüksekse, o kadar geleneksel olmayan repertuar olacaktır.

Forrest vd. (2000) sahne sanatlarına yönelik sübvansiyonların, genellikle ölçülmesi zor olan "dışsallık" ve "kamu malları" argümanlarına atıfta bulunarak haklı çıkarıldığını vurguladıkları çalışmalarında; tiyatroların, tüketici rantını yakalamak için mekansal fiyat ayrımcılığı yapamamalarından dolayı da sübvansiyon edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu gerekliliği, bir büyük tiyatro için, tüm potansiyel tüketicilerin farklı bir fiyatla karşı karşıya oldukları fikrine dayanan Clawson ve Knetsch'in (1966) seyahat

maliyeti yöntemini ve izleyici verilerini kullanarak yaptıkları regresyon analizine dayandırmışlardır. Yazarlara göre bu analize dayanarak, mevcut sübvansiyon seviyelerinin, geleneksel nedenlere (dışsallık/kamu malları argümanları) başvurulmadan bile haklı gösterilebileceği sonucuna varılabilir.

Werck vd. (2008), bir tiyatronun bütçe durumundaki değişikliklerin, hem miktar hem de tiyatronun çıktısının niteliği üzerinde değişikliklere yol açtığını göstermişlerdir. Bireysel tiyatrolar için finansal riskteki azalma, sanatsal risk almada bir artışa yol açmaktadır.

Genelleştirilmiş bir maliyet fonksiyonu ve bir panel veri kümesi kullanarak Finlandiya tiyatrolarının üretim yapısını inceleyen Taalas'ın (1997) çalışmasının sonuçları, girdilerin geçerli piyasa fiyatları ışığında optimal oranlarda birleştirilmediğini, girdi kullanımının nispi paylarının, çıktı arttıkça değiştiğini ve tiyatro gösterilerinin üretiminde ölçek ekonomilerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Taalas'ın çalışmasında ulaştığı bulgulardan birisi; çıktı (burada seyirci sayısıdır) arttığında, sermaye kullanımının nispi olarak artmasıdır. Bu gözlem, tiyatro seyircilerinin sayısı arttığında, tiyatroların emek yoğun bir faaliyet olan temsil sayılarını arttırmak yerine, oditoryumun boyutunu artırarak yanıt verme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Konuya Türkiye özelinde yaklaştığımızda özel tiyatroların desteklenme gerekçeleri ve yöntemi açısından genel bir değerlendirme yapabilmek adına özel tiyatroların sahip oldukları olanakların Devlet tiyatrosunun olanakları ile karşılaştırılarak ele alınması gerekmektedir. Bu karşılaştırmaya gidildiğinde aşağıda belirtilen unsurlar öne çıkmaktadır:

- Devlet tiyatrosu (DT), özel tiyatrolara topluca yapılan yardımın çok üstündeki bütçelerle oyun üretmiştir.

- DT prova yapıp oyun sahneleyebilecekleri salonlara ve sahnelere sahiptir. Şehrin birçok panosuna tanıtım afişleri asabilmiş, kolayca tanıtım yapabilmıştır. Ayrıca haksız rekabet yaratacak fiyatlarla bilet satmıştır. Bazen biletsiz davetli sayısı, satılan tam bilet (indirimsiz bilet) sayısını geçmiştir.

- Özel tiyatroların çoğunun ise prova yapacak salonları, hatta çoğu kez odaları bile olmamıştır. Oyun sahneleyecek sabit salonları olmadığı için, özel tiyatrolar süreklilik sağlayamamış ve dolayısıyla kendi seyircisini yaratamamıştır. Bu durumda devlet iktisatçıların çok iyi bildiği bir crowding-out (dışlama) etkisine yol açmıştır. Crowding out etkisi bilindiği gibi devletin yatırım yapması sonucu özel sektöre kalan kaynak miktarının azalmasını, bunun sonucu olarak faizlerin artmasını ve özel sektör yatırımlarının düşmesini ifade etmektedir. Burada crowding out etkisi dendiğinde, devletin hem potansiyel seyirciyi kendisi çekmesi sonucu özel tiyatrolara yeterli seyirci kalmaması hem de özel tiyatroların prova ve oyun sahneleyecekleri tiyatro salonları bulamaması anlaşılmalıdır. Genellikle kamu altyapı yatırımlarının crowding-in yapması gerekirken burada daha çok crowding-out durumu ortaya çıkmıştır çünkü devlet yeni tiyatro salonu yatırımı yapmadığı (altyapı) durumda var olan tiyatro salonunu kendisi kullanmış, özel tiyatrolara kullandırmamıştır. Oysa ki özel tiyatrolar devletin tiyatro binalarını haftanın belli günlerinde hem provalar hem oyun temsilleri için kullanabilirler. Elbette bu durumda devlet açısından da yeni bir repertuar ve rejî sorunu ortaya çıkacaktır. Bazı tiyatro salonları ağır dekorların kullanılmadığı, kolayca kurulup sökülebilen dekor gerektiren oyunlar için tahsis edilecektir. Bu durumda rekabet de ortaya çıkacaktır. Aksi takdirde, DT ağır dekorlu ya da göz dolduran sahne dekoruyla özel tiyatrolara göre ortalama seyirci gözünde üstünlük sağlamış

ve haksız rekabet yapmış olmaktadır.

- DT'nin kurulduğu ilk yıllarda tiyatrocunun azlığından dolayı salon kullanımı, tanıtım, reklam bakımından DT'ye sağlanan bu ayrıcalıklı konum, artık değiştirilebilir bir durumdadır. Devlet birçok alanda olduğu gibi kültür ve sanat alanında da öncelikle altyapı yatırımlarını (salon, sahne, vb.) tamamlamalıdır.

3. TÜRKİYE'DE ÖZEL TİYATROLARA MALİ YARDIMLAR

Türkiye'de özel tiyatroların sayısı, bu konuya ilişkin resmi bir verinin olmaması nedeniyle kesin olarak bilinmemekle birlikte, Haziran 2019 itibarıyla tiyatronline ve tiyatro kooperatifi sitelerinde ([http-1](http://1), [http-2](http://2)) yer alan profesyonel özel tiyatro sayısı 163'tür. Bununla birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı Mart 2020'de özel tiyatrolara ilişkin bir veri tabanı oluşturmak için özel tiyatrolardan bilgi ve belge istemiştir. Bu açıdan, özel tiyatrolara ilişkin bir veritabanının oluşturulması geç de olsa yerinde bir girişim olmuştur. Dolayısıyla 2020 sonrasında özel tiyatrolara yönelik çalışmaların çok daha sağlıklı yapılabilmesi mümkün olacaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesinden özel tiyatroların projelerine yapılacak nakdi yardımın şartları, miktarı ve kapsamına ilişkin son düzenleme 8.12.2018 tarihli 30619 sayılı "Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik"le gerçekleştirilmiştir. Bu yönetmeliğe göre özel tiyatrolar, her sanat sezonu için sadece bir proje ile başvuru yapabilmektedirler. Yine yönetmeliğin 6. Maddesinin d bendine göre yardımdan yararlanabilmek için başvuru sahiplerinin vergi borçlarının olmaması veya borçlarını yapılandırarak ödemeye devam etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, başvuru için getirilen vergi borçlarına ilişkin bu sınırlama, daha ilk aşamada vergi borcu nedeniyle çoğu özel tiyatroların yardım başvurusunda bulunmasını imkansız kılmaktadır. Özel tiyatrolara getirilecek

Yıllar	Bütün Tiyatro Türlerine Yapılan Yardım Tutarı (TL)	Yardım Yapılan Oyun	Ortalama Yardım Miktarı (TL)	Yapılan Yardımın DT Bütçesine Oranı	DT Oyun Sayısı	Yardım Yapılan Oyun Sayısı/DT Oyun Sayısı
2008	1500000	76	19736,84	0,015	115	0,661
2009	2500000	111	22522,52	0,022	125	0,888
2010	3000000	152	19736,84	0,024	146	1,041
2011	3500000	138	25362,32	0,024	135	1,022
2012	3445000	162	21265,43	0,022	152	1,066
2013	4000000	178	22471,91	0,022	143	1,245
2014	4312000	221	19511,31	0,023	151	1,464
2015	4265000	227	18788,55	0,021	151	1,503
2016	4590000	235	19531,91	0,020	139	1,691
2017	5000000	216	23148,15	0,020	148	1,459

Tablo 1. Bütün Özel Tiyatro Türlerine (Profesyonel Özel Tiyatrolar, Profesyonel Çocuk Tiyatroları, Amatör Tiyatrolar, Geleneksel Tiyatrolar) Yapılan Yardımlar, Oyun Sayıları ve Devlet Tiyatrolarına Oranları. Kaynak: Yazarların kendi hesaplamaları

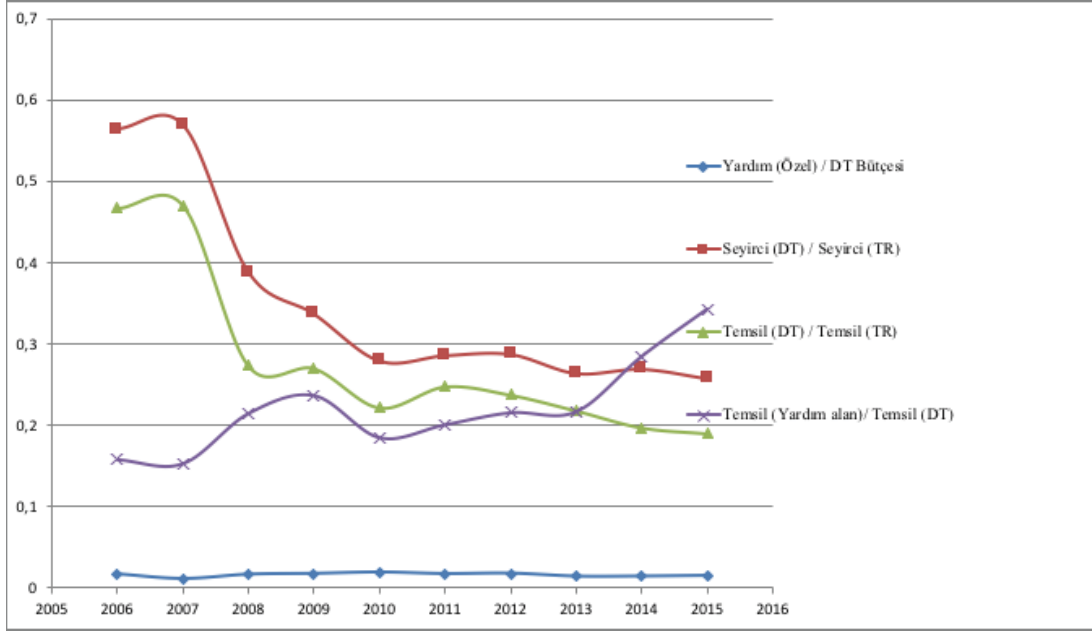
vergisel avantajlar, mutlaka başvuru sayısını artıracaktır.

Aşağıda sunulan Tablo 1’de 2008-2017 yılları için Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü’nün yaptığı mali yardımın toplam tutarı, diğer bir ifadeyle, ödenekli tiyatroların ve belediye tiyatrolarının dışında kalan bütün tiyatro türlerine (profesyonel özel tiyatrolar, profesyonel çocuk tiyatroları, amatör tiyatrolar, geleneksel tiyatrolar) yapılan mali yardım miktarları ve yardım yapılan oyun sayısı DT verileri ile kıyaslanarak gösterilmiştir.

Tablo 1’den de görüldüğü gibi ödenekli tiyatrolar dışında kalan bütün tiyatrolara yapılan yardım miktarı DT harcama bütçesinin yüzde ikisi civarında olmuştur. Yapılan yardım miktarı tiyatro başına ortalama 20 bin TL civarındadır. Ortalama yardım miktarında 2008 yılından 2017 yılına kadar çok büyük bir artış görülmemiştir. Yıllar içinde enflasyon oranı da göz önüne alınırsa reel destek miktarında bir artışın olmadığı sonucuna varabiliriz. Desteklenen oyun sayısında yıllar itibarıyla bir artış görülmektedir. Desteklenen oyun sayısının DT oyun sayısına oranı yıllar itibarıyla sürekli bir artış göstermiştir.

Bu aslında sevindirici bir durum olmalıdır. Yeni tiyatro grupları ortaya çıkıyor demektir. Bununla beraber, elimizdeki veriden tiyatro gruplarının ne kadar istikrarlı bir şekilde hayatlarını sürdürdüklerini maalesef göremiyoruz. Devlet tarafından desteklenen özel tiyatro oyun sayısının DT oyun sayısına oranı sürekli artarken, özel tiyatro oyunlarına yapılan yardım miktarının DT bütçesine oranının aynı kalması, aslında oyun başı yardım miktarının çok da artmadığını göstermektedir. Bu durum yukarıdaki tablodan da görülebilmektedir. Yukarıdaki tablodaki verilere amatör ve geleneksel tiyatrolar da dâhildir. Amatör tiyatrolar tiyatronun yaygınlaşması, profesyonel tiyatronun ulaşmadığı yerlerde tiyatro sanatını hem tanıtmayı hem de halkın aktif katılımını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Bu bakımından desteklenmesi gerekir. Desteklerden yararlanan amatör tiyatrolar buldukları şehirlerde tiyatro sanatını devam ettirme konusunda oldukça başarılıdırlar.

Yardım alan bütün tiyatro türlerine ilişkin verilerin incelenmesinden sonra profesyonel özel tiyatroları ayrıca incelemekte yarar vardır.

Grafik 1. Özel Tiyatrolar ve DT'ye İlişkin Çeşitli Veriler. Kaynak: Yazarların kendi derlemesi.

Bu tiyatrolar ödenekli tiyatroların (DT ve şehir tiyatroları) yanında Batılı anlamda tiyatro yapan profesyonel özel tiyatrolardır. Bu tiyatroların, DT ve şehir tiyatrolarının çeşitli nedenlerle (ekonomik olmaktan çok siyasi nedenler) oynayamayacağı oyunları, ya da söylemeyeceği sözleri oynamak ve söylemek bakımından daha özgür olabileceklerini belirtmek gerekir. Bu durum da kültürel çeşitliliği arttıracaktır. Bunun yanında sansür veya oto sansür mekanizmasının işlediği durumlarda özel tiyatrolar ile devlet tiyatroları arasındaki fark ortadan kalkabilir. Yukarıdaki grafikte devletten yardım alan özel tiyatroların ve DT'nin çeşitli fiziki ve mali oranları yıllar itibarıyla gösterilmiştir. Bu grafiğe göre; DT'nin, Türkiye'deki (TR) seyirci ve temsil sayıları içindeki payı (DT'nin hem temsil hem de seyirci oranı) düşme eğilimindedir. Profesyonel özel tiyatrolara yapılan yardımlar toplam DT bütçesinin % 1,4'ü civarındadır ve bu oran yıllar itibarıyla değişmemiştir. 1982 yılında özel

tiyatrolara yapılan devlet yardımı o dönemdeki DT bütçesinin % 3,7'sine denk gelmektedir. Diğer bir ifadeyle 2000'li yıllarda özel tiyatrolara yapılan yardımlar çok azalmıştır. Özel tiyatroların temsil sayılarının DT temsil sayısına oranı da gittikçe artmaktadır. Özel tiyatrolar DT'ye göre temsil sayılarını arttırmaktadırlar. Son yıllarda çok sayıda özel tiyatroların ortaya çıkması, seyirci ve temsil sayıları bakımından DT'nin payının düşmesine neden olmuştur. Kısaca özel tiyatrolar hem seyircilerini hem de temsil sayılarını oransal olarak artırmış olmalarına karşın, devletten aldıkları payları artıramamışlardır. DT ve özel tiyatroların seyirci, temsil ve yardım bütçeleri bakımından karşılaştırılmasından sonra, profesyonel özel tiyatrolara ilişkin daha ayrıntılı veriler de aşağıdaki Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2'de, 2012-2013 sezonundan 2016-2017 sezonuna kadar, özel tiyatrolara Kültür ve Turizm Bakanlığı, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü

Tablo 2. Özel Tiyatrolarla İlgili Tanımlayıcı İstatistikler. Kaynak: Yazarların kendi hesaplamaları.

	<u>Sezon</u>	<u>Nominal</u> <u>Yardım</u> (TL)	<u>Reel</u> <u>yardım</u> (TL)	<u>Yerli</u> <u>Oyun</u> <u>Oranı</u>	<u>Oyuncu</u> <u>Sayısı</u>	<u>Tek</u> <u>Bilet</u> <u>Fiyatı</u> (TL)	<u>İndirimli</u> <u>Bilet</u> <u>Fiyatı</u>	<u>Erkek</u> <u>Yazar</u> <u>Oranı</u>	<u>İstanbul</u> <u>Grubu</u>
<u>Ortalama</u>	2016-17	24,43	22,01	0,75	7,48	37,23	28,51	0,84	0,74
<u>Maksimum</u>	2016-17	72,00	64,86	1,00	110,00	67,50	50,00	1,00	1,00
<u>Minimum</u>	2016-17	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<u>Std. Sapma</u>		20,66	18,62	0,43	11,19	18,83	13,45	0,37	0,44
<u>Gözlem</u> <u>Sayısı</u>	145	145,00	145,00	145,0	101,00	81,00	73,00	143,0	145,00
<u>Ortalama</u>	2015-16	25,09	23,12	0,75	6,20	34,28	27,06	0,83	0,72
<u>Maksimum</u>	2015-16	68,00	62,67	1,00	22,00	67,00	56,00	1,00	1,00
<u>Minimum</u>	2015-16	0,00	0,00	0,00	1,00	5,00	5,00	0,00	0,00
<u>Std. Sapma</u>		18,81	17,33	0,43	4,24	14,56	11,56	0,38	0,45
<u>Gözlem</u> <u>Sayısı</u>	123	123,00	123,00	122,0	86,00	58,00	58,00	123,0	123,00
<u>Ortalama</u>	2014-15	23,00	21,12	0,73	7,58	33,59	23,69	0,83	0,69
<u>Maksimum</u>	2014-15	59,00	54,18	1,00	43,00	134,0	52,00	1,00	1,00
<u>Minimum</u>	2014-15	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<u>Std. Sapma</u>		17,75	16,30	0,45	5,96	21,53	13,37	0,38	0,46
<u>Gözlem</u> <u>Sayısı</u>	118	118,00	118,00	117,0	83,00	58,00	53,00	115,0	118,00
<u>Ortalama</u>	2013-14	23,50	21,74	0,75	6,47	37,22	26,83	0,91	0,76
<u>Maksimum</u>	2013-14	76,00	70,31	1,00	20,00	220,0	57,50	1,00	1,00
<u>Minimum</u>	2013-14	0,00	0,00	0,00	1,00	5,00	3,00	0,00	0,00
<u>Std. Sapma</u>		21,79	20,16	0,44	4,67	28,43	11,49	0,28	0,43
<u>Gözlem</u> <u>Sayısı</u>	106	106,00	106,00	106,0	81,00	60,00	50,00	104,0	106,00
<u>Ortalama</u>	2012-13	28,96	28,96	0,65	7,36	36,52	26,80	0,87	0,71
<u>Maksimum</u>	2012-13	87,00	87,00	1,00	19,00	67,50	56,00	1,00	1,00
<u>Minimum</u>	2012-13	0,00	0,00	0,00	1,00	6,00	4,00	0,00	0,00
<u>Std. Sapma</u>		27,02	27,02	0,48	4,26	12,67	10,00	0,34	0,45
<u>Gözlem</u> <u>Sayısı</u>	98	98,00	98,00	97,00	76,00	59,00	53,00	97,00	98,00

eliyle yapılan devlet yardımlarına ilişkin bazı tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Bu tablo bir anlamda devletten yardım talebinde bulunan profesyonel özel tiyatrolar hakkında en ayrıntılı tanımlayıcı istatistik içeren tablodur. Tabloya ilişkin tanımlayıcı istatistikler hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, yardım miktarını etkileyebileceğini düşündüğümüz bazı faktörlerin (değişkenlerin) bu miktarları nasıl etkilediğini anlamamıza yarayacak bir regresyon analizine yer vereceğiz.

Yıllar itibarıyla yukarıda beş yıllık dönemde yardım için başvuru yapan tiyatro sayısı 2012-2013 sezonunda 98 iken 2016-2017 sezonunda 145 olmuştur. Bu grupların kendi tiyatro salonlarının var olup olmadığına ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır. Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nden aldığımız verilerde sadece tiyatro grubunun adı, aldığı yardım miktarı, tiyatro grubunun (şirketinin) bulunduğu il ve yardım almak için başvuru yaptığı oyunun adına ilişkin bilgi vardır. Bu verilerden yola çıkarak yukarıda derlenen bilgilere ve daha sonra regresyon analizinin sonundaki çıkarımlara ulaşılmıştır. Bu 145 tiyatronun kendi tiyatro binası veya salonu olanlarının oranının çok yüksek olmadığını tahmin etmek zor olmayacaktır. Burada bir noktayı daha açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Tiyatro grubunun kendi tiyatro binası veya salonu olması, tiyatro grubunun o binanın mülkiyetine sahip olması anlamına gelmemektedir. Türkiye'de kendi tiyatro salonunun mülkiyetine sahip özel tiyatro grubu sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. Ankara'da Ankara Sanat Tiyatrosu, ilgili dönemde varlığını koruyan Ankara Ekin Tiyatrosu gibi önemli tiyatro gruplarının oyunlarını oynadıkları yerleşik sahneleri, kendi mülkleri değil, kira ödedikleri mekânlardır. İstanbul'da birçok önemli profesyonel tiyatro grubunun ya yerleşik sahnesi yoktur ya da yerleşik sahnesi olsa bile, bu sahne tiyatronun mülkü değil, kira ödediği mekândır.

Regresyon analizi, bu önemli bilgiden yoksun olarak gerçekleştirilmiştir.

4. YÖNTEM

Özel tiyatroların aldığı reel yardımı belirleyen olası faktörleri ve bu faktörlerin rakamsal etkisini anlamamıza yardımcı olacak bir regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizde, bağımlı değişken, "tiyatronun aldığı TL cinsinden reel yardım miktarı"dır. Bağımsız değişkenler ise "oyuncu sayısı", "oyuncu sayısının karesi", "tiyatronun kuruluş tarihi"dir. Kukla değişkenler olarak da "bir önceki yıl yardım alan tiyatrolar", "yerli oyunlar" ve "istanbul'da yerleşik olan özel tiyatrolar" alınmıştır. Yılların etkisini dikkate almak için ilgili yıl değişkenleri de bağımsız değişken olarak regresyonda yer almaktadır.

5. BULGULAR

Tablo 3'te verilen regresyon tablosunda yer alan yıl değişkenleri (2017 yılı, 2016 yılı, 2015 yılı ve 2014 yılı), yukarıda da vurgulandığı gibi kukla değişkenlerdir; 2013 yılı referans yılıdır. Rakamlar üzerine konan yıldızlar da değişkenin anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığını anlamamıza yarar. Yıl değişkenlerine baktığımızda, 2015 yılı hariç, 2013 yılı ile karşılaştırma yaptığımızda, diğer yıllarda yapılan yardımlar aslında reel olarak çok da farklı olmamıştır. Katsayılar aslında negatiftir. Diğer bir ifadeyle, diğer yıllarda yapılan yardımlar azalmıştır, bununla birlikte bu istatistiksel olarak anlamlı bir azalma değildir. 2015 yılı için ise, bu azalma istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer bir deyişle 2015 yılında yapılan yardımlar, reel olarak 2013 yılında yapılan yardımlardan daha azdır. Yerli oyunlara daha fazla yardım yapılmış olmasına karşın, bu fark istatistiksel olarak anlamlı bir fark değildir. Diğer bir deyişle yerli yazarların oyunlarını oynayan gruplar, yerli oyun oynadıklarından dolayı daha fazla destek almamışlardır.

Tablo 3. Regresyon Tablosu

Metod:	En küçük kareler (OLS)	
Bağımlı değişken: Alınan reel yardım miktarı (TL)		
	Katsayı	t-değeri
Sabit terimi	609231,20***	2.29
Yerli oyunlar	2573,18	0.89
Geçen yıl yardım alan tiyatrolar	19537,76***	5.82
İstanbul tiyatroları	7065,59**	2.27
Oyuncu Sayısı	2061,91**	2.39
Oyuncu sayısı ²	-81,00*	-1.87
Kuruluş tarihi	-303,47**	-2.29
2017 yılı	-5168,21	-1.28
2016 yılı	-3557,89	-0.93
2015 yılı	-8376,44**	-2.17
2014 yılı	-6500,89	-1.39
Gözlem sayısı	184	
F Değeri (Prob.)	6,76 (0,00)	
Adj-R ²	0,24	

Not: ***p<0,01; **p<0,05; * p<0,10.

Oyuncu sayısı daha fazla olan oyunlarla başvuran tiyatro grupları daha fazla destek almışlardır. Bunun yanında bu değişken “doğrusal olmayan”(non-linear) bir özellik göstermektedir; oyuncu sayısı çok fazla olan gruplar ise daha az destek almışlardır. Yardımı maksimum yapan oyuncu sayısı, ceteris paribus, 12,62 olarak bulunmuştur (2061.91/162). Diğer bir deyişle, örneğin 10 kişilik oyuncu kadrolu oyunu olan bir grup, dokuz kişilik oyuncu kadrolu oyunu olan başka bir gruptan daha fazla yardım almıştır. Buna karşın, 13 kişilik oyuncu kadrolu bir oyunu olan grup, 12 kişilik oyuncu kadrolu bir oyunu olan gruptan daha az yardım almıştır. Devlet farkında olmadan (ya da olarak) örneğin tek kişilik oyunlara daha az destek verirken, tiyatro gruplarının çok da fazla büyümesini istememektedir. Burada, Güzel Sanat Genel Müdürlüğü, belki de, kalabalık kadrolu oyunları zaten DT oynuyor, özeller biraz daha az kadrolu oyunlar oynasınlar politikasını farkında olmadan uygulamış olabilir.

Bir tiyatro grubunun önceki yıllarda yardım almış olması, ceteris paribus, bu yıl da yardım almasını kolaylaştırmıştır çünkü ilgili değişken (Geçen yıl yardım alan tiyatrolar) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Bundan dolayı tiyatrolar için ilk yardımı almak önemli olmaktadır çünkü bir defa yardım alınca tekrar yardım alma olasılığı artmaktadır. İstanbul tiyatroları diğer şehirlerden başvuran tiyatro gruplarına kıyasla daha fazla yardım almıştır. Bunun çok şaşırtıcı olmaması gerekir çünkü tiyatroların çoğu daha önce de vurgulandığı gibi İstanbul’da yer almaktadır. Bu regresyon sonuçlarının anlaşılmasına yardımcı olması ve tiyatroların Türkiye genelinde iller düzeyinde dağılımını görmek açısından aşağıdaki Tablo 4 hazırlanmıştır.

Tablo 4. İller Bazında Yardım Başvuruları. Kaynak: Yazarların kendi derlemesi

İller	Tiyatro Sezonları					
	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
Adana	2	1	1	2	2	2
Amasya				1	1	2
Ankara	13	14	13	17	13	16
Antalya		1			2	
Bartın					1	
Corum	2			1	1	1
Denizli					1	1
Diyarbakır				1		
Eskişehir						1
Giresun					1	1
İstanbul	56	69	81	82	89	107
İzmir	5	4	4	3	3	4
Kayseri						1
Kocaeli		1	1	1	2	2
Muğla		1	1	1	1	1
Ordu	1	1	1			
Samsun	2	3	3	4	3	3
Sinop		1	1	1	1	1
Trabzon				2	1	1
Van				1		
Yalova		1				
Yozgat				1	1	1
Toplam	81	97	106	118	123	145

Tablo 4’den de görülebileceği gibi yardım için en fazla oyun başvurusu İstanbul’dan gelmektedir. Her bir grubun sadece bir oyunla başvurduğu düşünüldüğünde, yardım için başvuru yapan grup sayısının yıllar itibarıyla arttığı görülmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi çok az ilde yerleşik tiyatro grupları bulunmakta, başvuru yapan tiyatro gruplarının da % 71-72’si İstanbul’da bulunmaktadır. Yukarıdaki dönemler itibarıyla her dönem oyun başvurusu yapan iller İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Samsun olmak üzere sadece beş şehirdir.

Samsun; profesyonel özel tiyatro faaliyetlerinin oluşturulduğu, üretildiği ve turnelerin de yapıldığı, övgüye değer bir il olarak öne çıkmaktadır. Samsun’da ayrıca Devlet Opera ve Balesi’nin (DOB) opera ve bale gösterileri yaptığı düşünüldüğünde Samsun ilinin sahne sanatlarına önemli katkılar yapma potansiyeline sahip bir il olduğunu görmek mümkündür.

SONUÇ

Bu çalışmada özel tiyatrolara devlet yardımı incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre 2000’li yıllarda özel tiyatrolara yapılan yardımlar çok azalmıştır. Son yıllarda çok sayıda özel tiyatronun ortaya çıkması, özel tiyatroların DT’ye göre temsil sayılarını arttırmalarına ve seyirci ve temsil sayıları bakımından DT’nin payının düşmesine neden olmuştur. Kısaca özel tiyatrolar hem seyircilerini hem de temsil sayılarını oransal olarak arttırmış olmalarına karşın, devletten aldıkları mali yardım miktarlarını arttıramamışlardır.

Çalışmada yapılan regresyon analizi sonucunda yerli oyunlara daha fazla yardım yapılmış olmasına karşın, farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Oyuncu sayısı fazla olan oyunlarla başvuran tiyatrolar daha çok destek almışlar, oyuncu sayısı çok fazla olan gruplar ise daha az destek almışlardır. Önemli bir diğer sonuç, bir tiyatro grubunun önceki yıllarda aldığı yardımın, ilgili yılda da yardım almasını kolaylaştırmasıdır. Bu bulgu, özel bir tiyatro için alınacak ilk yardımın önemini artırmaktadır. Ancak, hiç yardım alamayan özel tiyatrolar için önemli bir kısıtı oluşturmaktadır.

İller bazında yardım başvuruları değerlendirildiğinde ise 2011/2012 ve 2016/2017 dönemleri arasında her dönem oyun başvurusu yapan illerin “İstanbul”, “Ankara”, “İzmir”, “Adana” ve “Samsun” olmak üzere sadece beş şehir olduğu dikkat çekmektedir. Yardıma başvuran tiyatro gruplarının yaklaşık % 72’si ise İstanbul merkezlidir. Gaziantep, Bursa, Konya gibi ekonomik olarak gelişmiş illerden hiç başvuru olmaması aslında araştırmaya değer bir konudur. Bunun nedeni, bu illerde profesyonel tiyatro grubu olmaması ya da profesyonel özel tiyatrolar olsa da bu tiyatroların devletin Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü aracılığı ile yardım verdiğini bilmemeleri veya başvuru şartlarını yerine getirememiş olmaları mıdır? Bu sorular ancak ayrıntılı araştırma ve anketler sonucu

yanıtlanabilir. Bu konunun araştırılması maalesef sonraki yazılara kalacaktır. Bu illerden Bursa’da uzun yıllardan beri DT yerleşik müdürlük olarak oyun üretmektedir. Gaziantep’te ise sadece son yıllarda, DT düzenli olarak turne tiyatrosu olarak oyun üretmektedir. İktisadi açıdan “Anadolu Kaplanları” olarak adlandırılan şehirlerden biri olan Konya’da da bir yardım talebi yoktur. Konya artık birden fazla üniversitesi olan, oldukça çok sayıda üniversite öğrencisinin yaşadığı bir şehirdir. Ayrıca Konya bölgede önemli bir ticaret merkezi olmuş ve aynı zamanda da kültür şehri olma yolunda oldukça ilerlemiştir. Anadolu’da kültür şehirleri inşa etmenin yollarından biri de insanları evlerinin dışında gerçekleşen kültür faaliyetlerine katılmayı özendirme. Tiyatro bunun için çok iyi bir araçtır. Konya, Bursa, Erzurum, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Beş Şehir” kitabına girmeye hak kazanmış şehirlerdir. Bu şehirlerden sadece devlet destekli kültür faaliyetleri değil de (Bursa, Konya ve Erzurum’da DT’nin birer yerleşik müdürlüğü bulunmaktadır), halkın kendi talepleri ve organizasyonları ile oluşmuş profesyonel kültür faaliyetlerinin de gelişmiş olması, çok umut verici olurdu. Selçuklu ve Osmanlı’nın önemli şehirleri olan bu şehirlerde, üstelik yeterli ekonomik güç de oluşmuş iken, özel tiyatroların neden gelişmediği üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu soruya da ancak çok daha ayrıntılı çalışmalar sonucu yanıt verilebilir. Dolayısıyla ekonomik olarak gelişmiş pek çok şehirde yardıma başvuran tiyatro grubu bulunmamaktadır. Buradan çıkan sonuç; ekonomik gelişmişliğin, her zaman kültürel gelişmişlik ile örtüşmeyebileceğidir. Çünkü ekonomik gelişmişlik, kültürel gelişmişlik için bir gereklilik olmakla birlikte yeterli değildir. Dolayısıyla, birbirinin alternatifi olmaksızın bu iki unsurun tamamlayıcısı olması beklenir.

Özel tiyatrolara yapılan yardımın kriterleri objektif ve açıkça belirlenmelidir. Örneğin, yardım alabilme koşulları ve yardım miktarı konusunda bir puanlama sistemi düşünülebilir. Amaç, kültürel çeşitliliği sağlamak ve kültüre olan

talebi artırmak olmalıdır. Örneğin, puanlama sisteminde kültürel gelişimin yetersiz olduğu illerden gelen başvurulara daha fazla puan verilebilir. Yine, mevcut uygulamaya konu olan yönetmelikte, devlet yardımına başvurabilme şartlarından birisi, daha önce de ifade edildiği gibi başvuru sahibi özel tiyatroların vergi borçlarının olmaması veya vergi borcunu yapılandırarak ödemeye devam etmesidir. Burada yönetmelikte geçen “yardım” kelimesi ile ilgili yardımdan yararlanma şartına vergi borcuna ilişkin bir kısıt konulması, ilginç bir tezatlık oluşturmaktadır. Yardım, mali anlamda desteğe gereksinim duyanlara yapılır. Örneğin, yoksulluk yardımında amaç; yoksulların maddi olarak yoksulluk çizgisine ulaşmaları veya en azından yakınlaşmalarını sağlamaktır. Oysa özel tiyatroların yardıma başvurabilme şartına vergisel kısıt getirilmiştir. Bu tezatlık, sanatın kamu desteğine ihtiyaç duyan bir hizmet alanı olarak görülmeşiinden kaynaklanıyor olabilir. Oysa ki, bir devletin kültür ve sanatı geliştirmek ve daha çok kişiye ulaştırmak amacıyla uyguladığı her politikanın ve verdiği her desteğin ekonomik ve sosyal gelişme açısından önemi büyüktür. Uygulamadaki bu tezatlığı gidermek için yardım başvurusuna ilişkin vergisel kısıtın kaldırılması bunun yerine yardımın tamamının veya belli bir oranının vergi borcundan düşülebilmesi olanağı getirilebilir. Yine bu temelde değerlendirilebilecek bir öneri ve talep ise 21.03.2020 tarihli duyurusu (http-3) ile Tiyatro Kooperatifi’nden gelmiştir. “Mevcut mevzuata göre özel tiyatroların “tacir” niteliği taşıması ve sanatın kamusal bir hizmet olması sebebiyle özel tiyatrolar için ayrı bir “Kültürel İşletme” tanımının yaratılması gerekliliği”dile getirilmiştir. Aynı duyuruda özel tiyatro biletlerindeki KDV oranının % 1 olarak belirlenmesine ilişkin öneri de mevcuttur.

Özel tiyatroların bu taleplerine yönelik henüz bir girişim söz konusu olmamakla beraber 5 Mayıs 2020 tarihli “Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”

çerçevesinde özel tiyatroların projelerine, başvuruda sunacakları toplam tahmini maliyetin % 70’ine kadar yardım yapılabileceği öngörülmüştür. Değişiklik öncesinde % 50 olan bu oranın % 70 çıkartılması olumlu bir adımdır. Bununla birlikte Covid-19 süreci, özellikle ödenekli tiyatrolar ile özel tiyatrolar arasındaki koşul ve güvence eşitsizliği çerçevesinde risk farklılığını bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır.

31 Temmuz 2020 tarihli Resmi Gazete’de “Mal ve Hizmetlere Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespitine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı” ile, sinema, tiyatro, opera, operet, bale, müze giriş ücretlerindeki KDV oranları yıl sonuna kadar yüzde 8’den yüzde 1’e indirilmiştir. 23 Aralık 2020 itibarıyla indirimli KDV uygulaması 31.05.2021 tarihine kadar uzatılmıştır.

Ağustos 2020’de özel tiyatrolara ek bir destek olarak Dijital Tiyatro Arşivi Projesi geliştirildiği açıklanmıştır. Bunun yanında, mevzuatta özel tiyatrolara ilişkin bölümde değişikliğe gidilerek özel tiyatroların “Kültür Yatırım ve Girişim Belgesi” almalarını kolaylaştırıcı bir düzenleme yapılmıştır. Bu belgeyi alan özel tiyatrolara, beş yıl boyunca doğalgaz ve elektrik tüketiminde yüzde 20 indirim sağlanacak, su tüketiminde de bulunduğu bölgenin en düşük tarifesinden ücretlendirme yapılacaktır.

Ekim 2020’de Kültür ve Turizm Bakanlığı, özel tiyatroları desteklemek amacıyla 1 Aralık 2020–15 Haziran 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen proje kapsamında, yerleşik ve turne sahnelerini pandemi nedeniyle sahne açamayan özel tiyatroların kullanımına açmıştır. Bu anlamda verilen sahne desteği önemli bir adım olmakla birlikte süre kısıtının (15 Haziran 2021) olması, sağlanan desteğin önemine gölge düşürmektedir. Sahne desteğinin, daha önce de belirtildiği gibi sürekli kılınmasının özel tiyatroların gelişimine önemli bir katkıda bulunacağı açıktır. Geline nokta, özel tiyatrolara pandemi süreci içerisinde

sunulan destek mekanizmalarının olumlu bir çabayı yansıttığını belirtmekle birlikte yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Belli dönemlerde belli sürelerle sağlanan destekler, dönemin koşulları gereği gerçek anlamda bir destek sağlayamayabilecektir (Örneğin sahne desteği ve tiyatro biletlerinde KDV oranının % 1'e indirilmesine ilişkin süre kısıtı gibi). Sanat ve kültür alanına ilişkin desteklerin sürekliliği esastır. Bu çerçevede özel tiyatroların ortaya çıkmasını özendirerek mekanizmalar kurulmalı, onlara destek yapısı oluşturulmalıdır.

Belirtilmesi gereken husus, devlet tarafından yapılacak olan yardımların sadece parasal yardım olmamasıdır. Bundan daha önemli olan konu, özellikle yeni kurulan tiyatroların sektöre girişini kolaylaştırmak açısından seyirci bulma konusunda yardımlar olmalıdır. Bu konuda DT'nin birkaç sahne ve salonunun özellikle pazartesi günleri özel tiyatroların gösterilerine hazır olması çok önemlidir. Ayrıca kamu

spotlarının özel tiyatro oyunlarının tanıtımına da ayrılması talebi artırma açısından önemlidir. Afiş basımı ve Devlet Tiyatrolarının eski dekorlarının özel tiyatroların kullanımına açılması, özel tiyatroların dekorlarını depolayabilmeleri ve prova yapabilmeleri için 100/150 metre karelik prova mekânları inşası da özel tiyatroların gelişmesine yardımcı olacaktır. Bu prova mekânlarının devlete maliyeti çok yüksek olmayacaktır. Film platolarının inşa edilmesine benzer bir şekilde şehrin bir bölgesinde prova mekânları inşa edilebilir. Bu prova mekânlarını sadece tiyatro grupları değil müzik ve diğer sahne sanatları (dans) grupları da kullanabilecektir.

Özel tiyatrolara devlet desteği, uzun dönemli ve kalıcı önlemler ve politikalar yoluyla hayata geçirilmelidir. Bu çerçevede tiyatro talebini arttırıcı eğitim politikalarının varlığı özellikle önemlidir. Çünkü tiyatro talebini etkileyen temel unsurlardan birisi gelir artışından çok, eğitim - özellikle- sanat eğitimidir.

KAYNAKLAR

- Ali, C. (2016). "The Merits of Merit Goods: Local Journalism and Public Policy in a Time of Austerity", *Journal of Information Policy*, Vol. 6: 105-128.
- Akdede, S. H. (2014). *Devlet-Sanat İlişkisi: Sanatın Politik Ekonomisi*, (Ankara: Efil Yayınevi).
- Baumol, W.J. ve Bowen W. G. (1965). "On the Performing Arts: The Anatomy of Their Economic Problems". *American Economic Review*, 55: 495-502.
- Baumol, W.J. ve Bowen W. G. (1966). "Performing Arts-The Economic Dilemma", (*The Twentieth Century Fund. New York*).
- Clawson, M.ve Knetsch J.L. (1966). *Economics of Outdoor Recreation*, Johns Hopkins University, (Baltimore, MD).
- Council of Europe (1991). *Culturel Policy in France (Strasbourg)*, ISBN 92-871-1923-6.
- Cwi, D. (1980). "Public support of The Arts: Three Arguments Examined", *Journal of Cultural Economics*, December, Vol.4, No.2: 39-62.
- Forrest, D., Grime, K. ve Woods, R. (2000). "Is It Worth Subsidising Regional Repertory Theatre?" *Oxford Economic Papers*, 52, No. 2 (Apr.): 381-397.
- Galecka, M. ve Smolny, K. (2019). "Criteria for the Optimal Financing Model of Public Theatres", *Review of Economic Perspectives*, Vol. 19, Issue 2: 119-136.
- Garboua, L. L.ve Montmarquette, C. (2002). *The Demand for The Arts*, <http://histsciences.univ-paris1.fr/pub/mse/cahiers2002/Bla02044.pdf> (07.09.2019).
- Hetherington, S. (2015). *The Interdependence of Public and Private Finance in British Theatre*, Published by Arts Council England, https://www.artscouncil.org.uk/sites/default/files/download-file/IPPF_report_final.pdf (11.07.2019).
- Kleppe, B. (2016). "The Autonomous World Reversed: Comparing Liberal Policy and Autonomy in the Performing Arts", *International Journal of Cultural Policy*, 1-19.
- Kleppe, B. (2017). "Regulating Autonomy Theatre Policy and Theatre Management in Three European Countries", University College of Southeast Norway Faculty of Humanities, Sports and Educational Science Doctoral Dissertation No.22, <https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/handle/11250/2458452> (07.09.2019).
- Last, A. C. ve Wetzel, H. (2011). "Baumol's Cost Disease, Efficiency, and Productivity in the Performing Arts: An Analysis of German Public Theaters", *Journal of Cultural Economics*, 35(3): 185-201.
- Løyland, K. ve Ringstad, V. (2007). "Norwegian Subsidized Theatres – Failure or Future?", *International Journal of Cultural Policy*, 13:4, 407-417, DOI: 10.1080/10286630701683334.
- O'Hagan, J. ve Neligan, A. (2005). "State Subsidies and Repertoire Conventionality in the Non-Profit English Theatre Sector: An Econometric Analysis", *Journal of Cultural Economics*, 29(1): 35-57.
- Suominen, S. (2018). "On the Optimal Level of Theatre Subsidies", <https://cpb-ap-se2.wpmucdn.com/sites.rmit.edu.au/dist/1/19/files/2018/06/6D-Seppo-14quekl.pdf> (10.07.2019).
- Pflieger, S. (2013). "Financing the Arts in France", *ENCATC Journal Of Cultural Management and Policy*, Volume 3, Issue 1: 3-14.
- Taalas, M. (1997). "Generalised Cost Functions for Producers of Performing Arts – Allocative Inefficiencies and Scale Economies in Theatres", *Journal of Cultural Economics*, 21: 335-353.
- Werck, K., Stuldtsjes, M.G.P ve Heyndels, B. (2008). "Budgetary Constraints and Programmatic Choices by Flemish Subsidized Theatres", *Applied Economics*, February, 40 (18): 2369-2379.
- Zieba, M. (2009). "Full-income and Price Elasticities of Demand for German Public Theatre", *Journal of Cultural Economics*, 33(2): 85-108.
- Zülfiuoğlu, Ö. ve Soydan Yılmaz, N.T. (2019). "Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Maliye Bölümü Öğrencilerinin Erdemli Mal ve Hizmetlere Bakış Açısı Üzerindeki Etkisi", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 1, Haziran, ISSN: 2149-1844, ss/pp. 278-296 DOI: 10.14780/muiibd.582323.

İnternet Kaynakları

- *http-1 <http://www.tiyatronline.com/> (Erişim tarihi: 07.08.2019).*
- *http-2: <http://www.tiyatrokooperatifi.org/> (Erişim tarihi: 07.08.2019).*
- *http-3: http://www.tiyatrokooperatifi.org/bakanlik_oneriler.pdf (Erişim tarihi: 26.05.2020).*